

Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України

У навчально-методичному посібнику визначено поняття, предмет, методи та систему навчальної дисципліни «Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України». Розглянуто систему, правову основу, функції, завдання, повноваження, класифікацію правоохоронних та спеціалізованих інституцій сектору безпеки і оборони України, проблемні питання з тем, які входять до навчальної дисципліни.

Посібник містить орієнтовний тематичний план, програму курсу, плани семінарських занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, контрольні запитання, нормативно-правові акти та наукові джерела, рекомендовані для самостійного вивчення, орієнтовний перелік питань до підсумкового контролю, словник основних термінів. Навчально-методичний посібник розраховано на здобувачів вищої освіти, які проводять навчання зі спеціальності 081 «Право», а також науково-педагогічний склад закладів вищої освіти.

Книга буде корисною й для Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, народних депутатів України, Апарату Ради національної безпеки і оборони України, службовців, працівників правоохоронних органів, спеціалізованих інституцій сектору безпеки і оборони, спеціальних органів виконавчої влади, адвокатів, прокурорів та інших зацікавлених осіб.

О. Ю. Бусол

ПРАВООХОРОННІ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ІНСТИТУЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

УДК 351.74:34](477)(072:075.8)
П68

Навчально-методичний посібник підготовлений та в загальній редакції доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Бусол Олени Юріївни, Міжвідомчий науково-дослідний центр із проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Рецензенти:

Книженко Оксана Олександрівна,

доктор юридичних наук, професор, Професор кафедри кримінального права та кримінології Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України

Філіппов Станіслав Олександрович,

доктор юридичних наук, кандидат психологічних наук, професор, Заступник начальника (декана) факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України:
П68 навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. Ю. Бусол. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 492 с.

ISBN 978-966-667-835-8

У навчально-методичному посібнику визначено поняття, предмет, методи та систему навчальної дисципліни «Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України». Розглянуто систему, правову основу, функції, завдання, повноваження, класифікацію правоохоронних та спеціалізованих інституцій сектору безпеки і оборони України, проблемні питання з тем, які входять до навчальної дисципліни. Посібник містить орієнтовний тематичний план, програму курсу, плани семінарських занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи, контрольні запитання, нормативно-правові акти та наукові джерела, рекомендовані для самостійного вивчення, орієнтовний перелік питань до підсумкового контролю, словник основних термінів.

Навчально-методичний посібник розраховано на здобувачів вищої освіти, які проводять навчання зі спеціальності 081 «Право», а також науково-педагогічний склад закладів вищої освіти.

Книга буде корисною й для Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, народних депутатів України, Апарату Ради національної безпеки і оборони України, службовців, працівників правоохоронних органів, спеціалізованих інституцій сектору безпеки і оборони, спеціальних органів виконавчої влади, адвокатів, прокурорів та інших зацікавлених осіб.

УДК 351.74:34](477)(072:075.8)

ISBN 978-966-667-835-8

© Бусол О. Ю., 2024
© Юрінком Інтер, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР.....	13
ВСТУП.....	15

Розділ 1

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ПРАВООХОРОННІ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ІНСТИТУЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ»

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	24
1.1. Основні поняття та предмет навчальної дисципліни.....	24
1.2. Методи наукового дослідження.....	27
1.3. Поняття та види правопорядку	30

Розділ 2

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

ТЕМА 2. ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	36
2.1. Статус та призначення Військової служби правопорядку у Збройних Силах України	36
2.2. Завдання, функції та права військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.....	38
2.3. Структура та контроль за діяльністю Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.....	41
ТЕМА 3. ДЕРЖАВНА СПЕЦІАЛЬНА СЛУЖБА ТРАНСПОРТУ.....	44
3.1. Структура Державної спеціальної служби транспорту	44
3.2. Основні завдання та функції Державної спеціальної служби транспорту.....	44
3.3. Керівництво Державною спеціальною службою транспорту.....	46

3.4. Повноваження особового складу Державної спеціальної служби транспорту.....	47
ТЕМА 4. МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....	50
4.1. Система та завдання Міністерства внутрішніх справ України	50
4.2. Національна поліція України	61
4.2.1. Кримінальна поліція	70
4.2.2. Карний розшук.....	71
4.2.3. Департамент міграційної поліції (у складі кримінальної поліції).....	73
4.2.4. Підрозділи протидії наркозлочинності	75
4.2.5. Кіберполіція.....	76
4.2.6. Органи досудового розслідування Національної поліції.....	83
4.2.7. Патрульна поліція: завдання, повноваження, структура ...	85
4.2.8. Інші структурні підрозділи Національної поліції України (КОРД, Поліція охорони, Спеціальна поліція).....	89
4.3. Державна міграційна служба України	91
ТЕМА 5. НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ.....	97
5.1. Правовий статус, організація діяльності Національної гвардії України.....	97
5.2. Структура та функції Національної гвардії України.....	98
ТЕМА 6. ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ.....	102
6.1. Нормативно-правова основа діяльності та принципи Державної прикордонної служби України.....	102
6.2. Структура та функції Державної прикордонної служби України.....	103
ТЕМА 7. ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	107
7.1. Нормативно-правова основа діяльності та завдання Державної служби України з надзвичайних ситуацій.....	107

7.2. Повноваження Державної служби України з надзвичайних ситуацій	108
ТЕМА 8. СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	119
8.1. Система та організація діяльності Служби безпеки України	119
8.2. Повноваження Служби безпеки України	123
8.3. Кадри Служби безпеки України, їх правовий та соціальний захист	126
8.4. Контроль і нагляд за діяльністю Служби безпеки України	128
8.5. Реформування Служби безпеки України	129
ТЕМА 9. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ	131
9.1. Суб'єкти здійснення державної охорони	131
9.2. Завдання та повноваження Управління державної охорони України	133
ТЕМА 10. ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ	137
10.1. Правовий статус і завдання Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України	137
10.2. Структура та обов'язки Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України	141
10.3. Заходи з реалізації Стратегії кібербезпеки України	145
ТЕМА 11. РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	161
11.1. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України	161
11.2. Функції та компетенція Ради національної безпеки і оборони України	162

ТЕМА 12. ОРГАНИ РИБООХОРОНИ	165
12.1. Підпорядкування органів рибоохорони	165
12.2. Завдання Головного управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнових управлінь, басейнових відділів	166
12.3. Функції Головного управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнових управлінь, басейнових відділів	168
12.4. Права Головного управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнових управлінь, басейнових відділів	168
12.5. Повноваження Головного управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнових управлінь, басейнових відділів	171
ТЕМА 13. ДЕРЖАВНА ЛІСОВА ОХОРОНА	173
13.1. Основні завдання та мета діяльності Державної лісової охорони.....	173
13.2. Права Державної лісової охорони.....	175

Розділ 3

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

ТЕМА 14. ПОНЯТТЯ ТА СУБ'ЄКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	178
14.1. Поняття, завдання та правова основа оперативно-розшукової діяльності.....	178
14.2. Оперативні підрозділи та їхні обов'язки.....	179

ТЕМА 15. СЛУЖБА ЗОВНІШНЬОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ.....	183
15.1. Нормативно-правова основа Служби зовнішньої розвідки України	183
15.2. Організаційно-штатна структура та завдання служби зовнішньої розвідки.....	184
ТЕМА 16. ДЕРЖАВНА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СЛУЖБА УКРАЇНИ.....	187
16.1. Сучасна державна політика у сфері виконання кримінальних покарань	187
16.2. Структура Державної кримінально-виконавчої служби України	190
16.3. Контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України.....	198
ТЕМА 17. БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	200
17.1. Статус і завдання Бюро економічної безпеки України.....	200
17.2. Гарантії незалежності Бюро економічної безпеки України	201
17.3. Структура та чисельність Бюро економічної безпеки України	202
17.4. Повноваження Бюро економічної безпеки України.....	203

Розділ 4

ОРГАНИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

ТЕМА 18. ОРГАНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ	208
18.1. Органи досудового розслідування, їх завдання та функції	208
18.2. Слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів Державного бюро розслідувань.....	215
18.3. Підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.....	224

18.4. Підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України	226
--	-----

Розділ 5**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ**

ТЕМА 19. СПЕЦІАЛЬНІ ТА КОНТРОЛЬНІ ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ З ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	230
19.1. Система державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю	230
19.2. Державні органи, що мають контрольні повноваження в сфері протидії організованих злочинності	233
19.2.1. Національний банк України	234
19.2.2. Антимонопольний комітет України	235
19.2.3. Обов'язки контролюючих та митних органів	236
19.2.4. Державна прикордонна служба України	237
ТЕМА 20. ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ	239
20.1. Історія створення служби	239
20.2. Статус та основні завдання Державної податкової служби України	241
20.3. Органи та структура Державної податкової служби України	242
ТЕМА 21. ДЕРЖАВНА МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ	244
21.1. Завдання та права Державної митної служби України	244
21.2. Територіальні та допоміжні органи Державної митної служби України	246
ТЕМА 22. КООРДИНАЦІЯ ТА НАГЛЯД У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ	250
22.1. Координація інституцій у протидії організованих злочинності за стандартами Європейського Союзу	250

22.2. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України.....	253
22.3. Інформаційне забезпечення боротьби з організованою злочинністю.....	254
22.4. Прокурорський нагляд у сфері протидії організованій злочинності.....	255
22.5. Міжнародна регламентація протидії організованій злочинності.....	257

Розділ 6

ДЕРЖАВНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ

ТЕМА 23. КЛАСИФІКАЦІЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДЕРЖАВНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ.....	264
23.1. Основні поняття та принципи організації системи державних органів із запобігання корупційній злочинності.....	264
23.2. Класифікація суб'єктів протидії корупції.....	265
ТЕМА 24. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ТА ПРОТИДІЮ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ...	270
24.1. Національна поліція України.....	270
24.2. Державне бюро розслідувань (ДБР).....	273
24.3. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ).....	276
24.4. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП).....	280
24.5. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК).....	284
ТЕМА 25. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, ЩО РОЗРОБЛЯЮТЬ СТРАТЕГІЮ І ТАКТИКУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	290
25.1. Національна рада з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України....	290

25.2. Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України.....	294
25.3. Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів	296
25.4. Департамент з питань безпеки, оборони, діяльності органів юстиції та запобігання корупції Секретаріату Кабінету Міністрів України	299
25.5. Вищий антикорупційний суд в Україні та антикорупційні суди в деяких державах світу	300
ТЕМА 26. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	305
26.1. Спеціалізовані інституції із запобігання та протидії корупції.....	305
26.2. Створення окремого органу з протидії злочинності.....	307
 Розділ 7	
ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ	
ТЕМА 27. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ	310
27.1. Система прокуратури України.....	310
27.2. Нормативно-правова регламентація діяльності органів прокуратури	311
27.3. Функції та повноваження прокуратури України.....	312
ТЕМА 28. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І КООРДИНАЦІЯ.....	317
28.1. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність	317
28.2. Повноваження прокурора під час проведення досудового розслідування.....	319

28.3. Координація діяльності правоохоронних органів прокуратурою	323
---	-----

ТЕМА 29. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ.....	327
--	-----

29.1. Генеральна прокуратура України у протидії організованій злочинності.....	327
---	-----

29.2. Підстави для створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та її функції	329
---	-----

29.3. Організаційні основи діяльності прокуратури в сфері запобігання та протидії корупції.....	331
--	-----

Розділ 8

СУДОУСТРІЙ В УКРАЇНІ

ТЕМА 30. МІСЦЕ ТА РОЛЬ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	334
---	-----

30.1. Поняття та характеристика судової гілки влади	334
---	-----

30.2. Форми реалізації судової влади.....	341
---	-----

30.3. Функції судової влади.....	343
----------------------------------	-----

30.4. Судова система в Україні.....	349
-------------------------------------	-----

30.4.1. Принципи системи судоустрою	349
---	-----

30.4.2. Місцеві суди	350
----------------------------	-----

30.4.3. Апеляційні суди.....	352
------------------------------	-----

30.4.4. Вищі спеціалізовані суди.....	354
---------------------------------------	-----

30.4.5. Верховний Суд	358
-----------------------------	-----

30.4.6. Утворення і ліквідація суду.....	363
--	-----

30.5. Конституційний Суд у системі судочинства в Україні	364
--	-----

30.5.1. Конституційно-правовий статус і функції Конституційного Суду України	366
---	-----

30.5.2. Організаційна структура, стадії конституційного судочинства та форми діяльності Конституційного Суду України	370
--	-----

ТЕМА 31. СУДДЯ ЯК ПРЕДСТАВНИК СУДОВОЇ ВЛАДИ	375
31.1. Правовий статус, гарантії незалежності, добір і призначення судді, його права і обов'язки	375
31.2. Кваліфікаційне оцінювання судді.....	381
31.3. Юридична відповідальність судді.....	382
31.4. Поняття та вимоги до присяжних	392
ТЕМА 32. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	394
32.1. Державна судова адміністрація України	394
32.2. Вища рада правосуддя.....	398
32.3. Вища кваліфікаційна комісія суддів України.....	400
32.4. Органи суддівського самоврядування.....	403
32.5. Національна школа суддів України	406
ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	408
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ.....	412
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ	421
ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	447
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	451
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА, РЕКОМЕНДОВАНА ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ	469
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	488

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР

- БЕБ** – Бюро економічної безпеки
ВАС – Вищий антикорупційний суд
ВРУ – Верховна Рада України
ГК України – Господарський кодекс України
ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України
ГПУ – Генеральна прокуратура України
ГСУ – Головне слідче управління Національної поліції
ДБР – Державне бюро розслідувань
ДКВСУ – Державна кримінально-виконавча служби України
ДМС України – Державна міграційна служба
ДПСУ – Державна прикордонна служба України
ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ДФС – Державна фіскальна служба
ЄБА – Європейська Бізнес асоціація
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗМІ – Засоби масової інформації
ЗС України – Збройні Сили України
КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України
КВК України – Кримінально-виконавчий кодекс України
КК України – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КОРД – корпус оперативно-раптової дії
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ – Конституційний Суд України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

- МО України** – Міністерство оборони України
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку
ОРД – оперативно-розшукова діяльність
ПП УПО – підпорядковані підрозділи Управління поліції охорони
РНБО України – Рада національної безпеки і оборони України
СБУ – Служба безпеки України
СЗР України – Служба зовнішньої розвідки України
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
ТОР – тактико-оперативне реагування
УДО України – Управління державної охорони України
УПО – Управління поліції охорони
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.

До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Місце та роль судових і правоохоронних органів у загальнодержавному механізмі відображені у Конституції України. Важливе значення,

насамперед, мають конституційні норми, що визначають права, свободи та обов'язки людини і громадянина. В окремих розділах містяться норми щодо таких суб'єктів конституційного права як Кабінет Міністрів України, прокуратура, інші органи виконавчої влади, суди, Конституційний Суд України тощо.

Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проєкт якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Поняття **«правоохоронна діяльність»** широко використовується в правовій літературі. Правоохоронна діяльність – поняття багатоаспектне, яке не має чіткого та однозначного законодавчого закріплення. Політичними, управлінськими та правовими засобами правоохоронну діяльність спрямовано на блокування соціальних відхилень з боку окремих осіб, локалізацію соціальної напруги або подолання правових конфліктів у суспільстві.

До правоохоронної діяльності можна віднести:

- діяльність із забезпечення охорони учасників кримінального судочинства;
- діяльність органів прокуратури, поліції, пенітенціарних органів тощо;
- діяльність із виявлення, запобігання та розслідування злочинів, але і оперативно-розшукова діяльність забезпечує діяльність перших;
- діяльність із захисту національної безпеки, державного кордону та правопорядку на всіх рівнях і всіма органами держави та окремими особами.

Кожен із названих напрямів правоохоронної діяльності має свої власні суттєві особливості і специфічні ознаки.

По-перше, ключова ознака правоохоронної діяльності полягає в її головній властивості – охороняти конституційні права та свободи фізичних та юридичних осіб за допомогою публічно встановлених процедур. Вона суттєво впливає на поведінку кожної особи за допомогою використання специфічних юридичних засобів: дозволів, приписів,

процедур, заборон чи правочинів, або – до законослухняних осіб – реалізації юридичної відповідальності. Це своєрідний запобіжний та охоронний інструмент держави.

По-друге, правоохоронну діяльність відрізняють чітко визначені законодавством процедури. Способи здійснення правоохоронної діяльності складаються із спеціально встановлених юридичних процедур, таких як подання заяви чи позову, звернення, опитування, допит, арешт тощо. Порушення відповідними службовими особами правоохоронних органів зазначених процедур визнається правопорушеннями. Усі процедури правоохоронного призначення мають чітку формально визначену протокольну форму, наприклад, КУпАП, КК України, КПК України, ЦК України, ЦПК України, ГПК України тощо. Це означає, що будь-яка матеріально-процесуальна дія (початок кримінального провадження, затримання підозрюваного, допит, обшук тощо) має протоколюватися з дотриманням вимог, визначених виключно законом.

По-третє, правоохоронній діяльності притаманна професійна ознака суб'єкта (осудність, вік, освіта, досвід, допуск тощо). Здійснювати таку діяльність має лише, наприклад, компетентна в галузі права особа, котра має відповідну фахову підготовку (суддя, прокурор, слідчий, оперативний працівник, експерт тощо), спеціально уповноважена державою на виконання від її імені правових повноважень. Відповідно до визначених законом функцій така посадова особа видає нормативно-правові приписи, обов'язкові до виконання всіма органами чи посадовими особами, а також окремими громадянами. Саме тому на роботу, пов'язану із правоохоронною діяльністю, приймаються особи з юридичною освітою або такі, що, в разі потреби, проходять спеціальну профільну підготовку.

Таким чином, **правоохоронна діяльність** – це державно-владна правомірна діяльність, що полягає у примусовому впливі на поведінку окремих осіб з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом примусового застосування правових приписів, відновлення порушених норм права, припинення або розгляду порушеного права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням встановлених у законі процедур.

Правоохоронний орган – це юрисдикційний орган, уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку завдання з охорони права, забезпечення законності та правопорядку, розслідування або запобігання правопорушенням, захисту національної безпеки.

Під **правоохоронним органом** необхідно розуміти визначену законом відповідну державну установу, яка діє в системі органів влади та управління й виконує визначені державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольні, управлінські тощо) в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності держави.

Зокрема, в Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» подано **перелік правоохоронних органів**, до яких належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

До складу юрисдикції зазначених органів входять взаємопов'язані елементи: охорона та захист прав і законних інтересів осіб, відновлення порушеного права, виявлення або розслідування злочинів тощо.

Наприклад, сучасний розвиток української держави неможливий без створення єдиної стійкої і функціональної системи в органах Національної поліції України як основної частини забезпечення національної безпеки держави.

Забезпечення формування державної політики МВС України здійснюється шляхом:

1) здійснення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень;

2) виявлення причин та умов, що призводять до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, ужиття у межах компетенції заходів для їх усунення;

3) ужиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

4) здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

5) у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання тощо, регламентує діяльність органів превентивної діяльності, основна мета якої є зміцнення громадської безпеки і правопорядку в

державі завдяки реалізації превентивних програм і підвищенню спроможностей органів системи Міністерства внутрішніх справ України у протидії злочинності.

Підрозділи превентивної діяльності Національної поліції України, у взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції України, реалізують державну політику в таких сферах як організація роботи дозвільної системи, забезпечення публічної безпеки та порядку, безпека дорожнього руху, запобігання та припинення насильства в сім'ї, превентивна та профілактична діяльність загалом.

Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом є недостатньо вивченою групою органів у цій системі, яка була виокремлена вперше в 1998 році на початку адміністративної реформи в Україні. Досі актуальними є питання доцільності їх існування в системі центральних органів виконавчої влади, віднесення до неї певних органів, їх особливої компетенції, законодавчого забезпечення їх діяльності. При цьому, як зазначають учені, особливі ознаки центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом свідчать про перехідний характер зазначених органів, про їх тимчасове перебування в системі органів виконавчої влади та необхідність їх виведення за межі виконавчої гілки влади. До того, ж центральні органи виконавчої влади є вразливими до політичного впливу, що призводить до частих змін їх організаційно-правових форм.

Конституція України не передбачає існування в державному механізмі органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, які виконували б відповідні функції за межами системи органів виконавчої влади. Крім того, до повноважень Верховної Ради України відповідно до Конституції України не входить створення органів виконавчої влади. При цьому в межах конституційно визначеного статусу Кабінету Міністрів України його повноваження мають поширюватися на всі ланки системи органів виконавчої влади. Правовий статус центральних органів виконавчої влади та їх взаємовідносини з урядом повинні регулюватися законами, що визначають повноваження і порядок діяльності цих органів.

У Концепції адміністративної реформи в Україні (далі – Концепція) згідно з Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98 принципово по-новому на той час проведено класифікацію підвідомчих Кабінету Міністрів України органів виконавчої влади – визначено групи органів, правове становище яких не однакове за суттєвими

ознаками. Згідно з цією класифікацією до I групи «Центральні органи виконавчої влади» віднесено міністерства; державні комітети та центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом.

Особливість центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом полягає, зокрема, в тому, що всі питання їх правового статусу та взаємовідносин з іншими органами мають вирішуватися шляхом прийняття законів, що визначають повноваження і порядок діяльності саме цих центральних органів виконавчої влади.

Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом було введено до системи органів виконавчої влади поряд з міністерствами, державними комітетами (державними службами) також Указом Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1572 «Про систему центральних органів виконавчої влади». Саме положення цього Указу дозволяли відокремити цю групу від інших центральних органів виконавчої влади. На відміну від зазначеної вище Концепції, в цьому Указі передбачалося на порушення норм Конституції України, що центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом має особливі повноваження, визначені Конституцією України та законодавством України, а не законами. Це надалі призвело до утворення низки таких органів на підставі підзаконних правових актів та регулювання їх діяльності на підзаконному нормативно-правовому рівні.

Учені, які проводили дослідження правової природи центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом і доцільності їх існування, зазначають, що законодавством України не визначено чіткого критерію (критеріїв) віднесення органу державної влади до центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом. Власне кажучи, до цієї категорії державних органів у різні періоди включалися органи державної влади, які через особливості їх правової природи не можна було віднести до жодної з гілок влади (наприклад, Служба безпеки України, регуляторні комісії), конституційні органи державної влади, не віднесені Основним Законом до органів виконавчої влади (Антимонopolний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України), а також класичні органи виконавчої влади, які через певні суб'єктивні причини прагнули вивести з-під прямого підпорядкування Уряду. При цьому можна говорити про особливості саме першої категорії центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом. До основних ознак центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом віднесено:

особливу компетенцію, особливості взаємовідносин з вищим органом у системі органів виконавчої влади – Кабінетом Міністрів України, порядок утворення, реорганізації та ліквідації, а також призначення на посади та звільнення з посад керівників цих органів, що відрізняється від інших центральних органів виконавчої влади, взаємодії з іншими органами державної влади.

Основною відмінною ознакою центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом є їх особлива компетенція, для забезпечення належної реалізації якої такі центральні органи виконавчої влади наділені всіма іншими особливими ознаками.

Розділ 1

Навчальна дисципліна «Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України»

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Основні поняття та предмет навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України» є невід'ємною частиною загальної юридичної проблематики. Вивчення засад діяльності держави із захисту прав людини, охорони правового порядку, державного впливу на негативні явища є вкрай важливим для формування фахового світогляду українських громадян, зокрема молоді.

Дисципліна складається зі знань про статус, структуру, функції та нормативно-правову основу уповноважених державних органів, що важливо також і для недержавних структур, які співпрацюють з першими в процесі правоохоронної діяльності.

У навчально-методичному посібнику основну увагу приділено органам, які посідають центральне місце в правоохоронній діяльності та сфері безпеки і оборони України. Значну увагу приділено питанням статусу посадових осіб цих органів, їхній компетенції. У посібнику визначено предмет дисципліни, подано юридичні визначення основних понять, структуру державних інституцій, а також перелік основних нормативно-правових актів з вивчення курсу, який буде корисним під час вивчення інших суміжних юридичних дисциплін. Законність нині перетворюється на правову цінність, засвоєння й дотримання якої важливі для всіх учасників правозастосовного процесу в нашій державі.

У період проведення кардинальних реформ судової і правоохоронної системи гостро стоїть питання про законність, особливо в її взаємозв'язку з керованістю всіма соціальними процесами, а не тільки правовими процедурами, а також із розвитком демократії, відкритості органів державної влади, становленням системи забезпечення конституційних прав людини.

У правовому житті держава реалізує такі функції: організаційна, регулятивна, економічна, виховна, контрольна, судова, правоохоронна через гарантований захист прав громадян, через встановлення ефективного правового порядку.

Потреба всебічного осмислення ролі державних органів у перехідний період від тоталітарної до сильної правової держави вельми актуальна. Нині відбувається трансформація функцій держави в бік посилення конституційних гарантій тих цінностей, які мають втілюватися в повсякденному житті, демократизації владних інституцій, покращення взаємодії влади й людини. Перехідному періоду, як відомо, притаманні новизна та масштабність завдань державного будівництва, встановлення нових зв'язків у розвитку суміжних галузей права.

Діяльність державних органів з правоохоронними функціями має складний механізм, який включає правовстановлюючі, правозабезпечувальні, правопримувальні та правовідновлювальні складники. В їхній діяльності право й держава є класичними категоріями, за допомогою яких створюють систему застосування норм права, формують єдність вимог до державних функцій, захисту прав і свобод людини. Діяльність судових, правоохоронних і правозахисних органів має спрямовуючий регулятивний вплив на соціальне, політичне й економічне життя нашої держави.

Діяльність державних органів влади та громадських організацій охоплює різні сфери суспільного життя і звичайно на різному організаційно-правовому рівні. Держава виконує чітко визначені законодавством внутрішні і зовнішні функції: підтримує стабільний правопорядок, забезпечує розвиток економіки та окремих її сфер, здійснює зовнішню та внутрішню політику, створює належні та такі, що відповідають потребам часу умови для розвитку науки, культури, освіти, підтримання обороноздатності держави, соціальної сфери тощо.

Одним із таких напрямів діяльності держави є захист прав і свобод людини та громадянина, забезпечення правопорядку і законності, захист прав і законних інтересів державних та недержавних організацій, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Така діяльність здійснюється спеціально уповноваженими державними органами, які мають певні юрисдикційні та організаційні відмінності від інших органів держави. У вивченні особливостей правового статусу цих органів і полягає основне завдання цього навчального курсу.

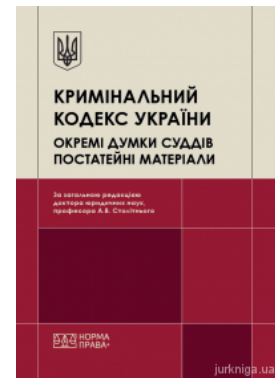
Книги, які можуть вас зацікавити

Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду України та Верховного...

Документи у кримінальному провадженні (теорія, практика застосування, зразки). Видання друге

Кримінальний кодекс України. Окремі думки суддів. Постатейні матеріали

Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верховного Суду

Транзитивність у правовій сфері

Командиру підрозділу по застосуванню БпАК тактичного рівня (за досвідом проведення ООС (раніше АТО))

Перейти до галузі права
Адміністративне право

[Перейти на сайт](#) →